

LEGISLATÍVNE ASPEKTY POPULAČNEJ POLITIKY SLOVENSKEHO ŠTÁTU (1939–1945)

Michal Malatinský

Pojem populačná politika označuje súbor nástrojov, prístupov, opatrení a konceptov cieľavedome zameraných na ovplyvňovanie kvantity a kvality obyvateľstva.¹ Z historického hľadiska možno hovoriť o tom, že na Slovensku v tomto období vzniká, resp. vznikla štátna populačná politika a to v kontexte s rozvojom sociálneho zákonodarstva, respektíve sociálnej či rodinnej politiky štátu. Práve cestou zákonov a iných právnych predpisov mohli moderné štáty² Európy na prelome 19. a 20. storočia prostredníctvom svojich orgánov realizovať potrebné opatrenia na dosiahnutie želaného vývoja počtu a štruktúry obyvateľstva. Nemožno opomenúť súvis tejto legislatívy s industrializačnými a urbanizačnými procesmi, ktoré v priebehu 20. storočia na Slovensku naberali na intenzite. Inak tomu nebolo ani v období Slovenského štátu (1939–1945), kedy štát aktívne realizoval populačnú politiku aj legislatívnymi prostriedkami a programove sa usiloval o vybudovanie kresťanského modelu sociálneho štátu³ s vyššou mierou mravnosti v porovnaní s liberálnym štátom, pričom je dôležité poznať, ako sa tieto jeho identifikačné hodnotové atribúty prejavili v populačnom zákonodarstve. Bol pritom determinovaný najmä geopolitickou realitou v Nemeckom dominovanej Európe, katolíckou sociálnou náukou a snahou o nacionálno-konzervatívne až antiliberálne riešenie problémov v oblasti populačnej politiky.

Na jej obsah a zameranie vplýval trend postupného poklesu pôrodnosti, ku ktorému na Slovensku dochádzalo už od dvadsiatych rokov 20. storočia. Na tento negatívny demografický vývoj poukázal aj profesor detského lekárstva Alojz Ján Chura⁴ vo vedecky významom trojzväzkovom diele *Slovensko bez dorastu*.⁵ Od roku 1924, ktorý A. J. Chura považoval za začiatok „rapídneho poklesu“, do roku 1936 klesla pôrodnosť na Slovensku o 32 % a hoci v rokoch 1938 a 1939 došlo k jej stagnácii,⁶ situáciu považoval naďalej za kritickú a mieru pôrodnosti za príliš nízku.

Na potrebu prijatia propopulačných opatrení upozorňovali vo svojich dielach aj viacerí ideológovia vládnucej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS), hlavne Štefan Polakovič,⁷ ktorý v knihe *K základom Slovenského štátu* z roku 1939 volal po prísnejšom trestaní potratov, zákaze antikoncepcie, zdanení bezdetných osôb, zlepšení finančnej situácie mladých rodín a povinnosti žien stať sa matkami,⁸ pričom argumentoval hlavne záujmami národa a katolíckou mravoukou. Svoje naliehanie zopakoval o dva roky v diele *Slovenský národný socializmus*, v ktorom tiež poukázal na to, že napriek dvojročnému trvaniu Slovenského štátu a zmene spoločenskej atmosféry („ovzdušia“) nedošlo k žiadúcemu zlepšeniu situácie.⁹

Nepriaznivý demografický vývoj a potrebu opatrení na jeho zvrátenie teda akcentovali príslušní odborníci, ako aj režimistickí ideológovia. Môžeme predpokladať, že svoju rolu tu hralo aj východisko, podľa ktorého od počtu obyvateľstva záviselo aj udržanie vlast-

ného štátu. Výzvy na zastavenia procesu „depopulácie slovenského národa“ tak mohli mať aj tento civilizačný, národno-štátny kontext v dobe konflagrácie svetového konfliktu. V konkrétnej legislatívnej praxi boli počas existencie Slovenského štátu uplatnené viaceré druhy opatrení, z ktorých najvýznamnejšie je zavedenie rodinných prídavkov, nová úprava tzv. staromládeneckej dane a sprísnenie ochrany plodu a plodnosti.¹⁰

1. Rodinné prídavky

Myšlienka rodinnej mzdy, t. j. mzdy, z ktorej dokáže otec rodiny užiť aj svoju manželku a deti, patrila k základom sociálnej náuky Katolíckej cirkvi.¹¹ Hlavné preto sa dostala medzi programové zámery HSLŠ a jej vládnej politiky.¹² Už počas obdobia autonómie Slovenskej krajiny (1938–1939) boli tieto ciele oficiálne vyhlásené v programovom vyhlásení vlády Slovenskej krajiny z 21. februára 1939, v ktorom sa uvádzalo, že v oblasti sociálnej politiky „v popredí záujmov slovenskej vlády bude základná bunka štátu a spoločnosti vôbec: rodina“. V prvom rade sa mali zlepšiť hmotné podmienky na zakladanie rodín. „U zamestnanectva každého druhu, a najmä u robotníctva, treba preto prikročiť k uzákoneniu takzvanej rodinnej mzdy, poľažne rodinných plátov, aby mladému mužovi bolo umožnené uzavrieť manželstvo a aby v ňom vhodnou úpravou príplatkov na ženu a deti, stupňovane podľa ich počtu, bola zabezpečená výživa rodiny a výchova detí.“¹³ V § 87 ods. 3 ústavy Slovenskej republiky z 21. júla 1939 sa ustanovovalo, že výška mzdy mala byť primeraná pracovnému výkonu so zreteľom na rodinné pomery. Vytvoril sa tým ústavnoprávny podklad pre zavedenie rodinných prídavkov, prípadne iných dávok, ktoré by zohľadňovali počet detí zamestnanca.¹⁴ Zavedenie rodinných miezd malo byť tiež programovou prioritou vlády podľa reči jej predsedu V. Tuku na zasadaní Snemu Slovenskej republiky 30. novembra 1939.¹⁵

Prvý návrh zákona o rodinných prídavkoch robotníkov bol vypracovaný v kresťansko-odborárskych kruhoch okolo poslanca R. Čavojského,¹⁶ ktorý ho predložil Snemu dňa 1. októbra 1940 spolu s poslancami J. Morom, K. Mederlym, V. Bolečkom a J. Šrobárom.¹⁷ V dôvodovej správe sa predkladatelia odvolávali na zásady „kresťanskej sociológie a pápežských encyklik“ a deklarovali jeho pronatalitný zámer: „Zavedením rodinných prídavkov bude sa napomáhať populácii a zabezpečí sa výchova zdravých a silných detí.“ Podľa tohto návrhu mali mať nárok na rodinné prídavky robotníci, ktorí mali povinnosť starať sa o zárobkovo nečinnú manželku a o vlastné alebo osvojené deti, prípadne o svojich vnukov alebo súrodencov, do 16 rokov, prípadne do 19 rokov, ak bolo dieťa učňom bez nároku na mzdu alebo bolo trvalo práceneschopné, alebo do 24 rokov, ak dieťa študovalo. Na týchto rodinných príslušníkov sa mali vyplácať rodinné prídavky vo výške 2 korún slovenských (Ks) denne *per capita* v prípade poľnohospodárskych robotníkov a vo výške 3 Ks v prípade robotníkov ostatných hospodárskych odvetví. V domácnosti s viac zárobkovo činnými osobami sa mal rodinný prídavok poskytnúť len tej z nich, ktorá mala nárok na vyšší prídavok – táto zásada bola neskôr prevzatá do všetkých ďalších návrhov a aj do konečného zákonného znenia. Pri Robotníckej sociálnej poisťovni¹⁸ sa mal zriadiť fond pre celoštátne vyrovnanie úhrad rodinných prídavkov, z ktorého mohla táto poisťovňa poskytnúť „jednorázové výpomocce viacčlenným robotníckym rodinám, ktoré sa nachádzajú v mimoriadnej núdzi“. Náklady na úhradu rodinných prídavkov v prospech zmieneného fondu za každého zamestnaného robotníka mal v celej výške niesť zamestnávateľ.¹⁹

Tento návrh bol 15. októbra 1940 schválený sociálnym a zdravotným výborom Snemu, ďalej sa však z dôvodu tlaku predsedníctva vlády nedostal.²⁰ Predseda vlády V. Tuka totiž toho dňa predsedovi Snemu M. Sokolovi zaslal dôverný list, v ktorom sa vyjadril k návrhu R. Čavojského ohľadom rodinných prídavkov robotníkov, ako aj k jeho ďalšiemu návrhu zákona o pracovných a mzdových podmienkach robotníkov. Podľa V. Tuku poslanec R. Čavojský vedel, že „vláda pripravuje osnovy právnych predpisov v oboch uvedených veciach a predsa podal osobitné iniciatívne návrhy zákonov priamo Snemu“. Preto žiadal predsedu Snemu, aby „oba uvedené iniciatívne návrhy boli sňaté z programu snemovného rokovania, lebo vláda patričné návrhy zákonov predkladá v najbližšom čase“. Taktiež obvinil R. Čavojského z úmyselných snáh kompromitovať slovenský národ a z používania marxistických metód.²¹ Zrejme tu išlo o jednu z epizód vzájomného politického zápasu niektorých členov vlády proti poslancom Snemu z radov kresťanských odborárov.²²

Vláda skutočne pripravovala vlastný návrh zákona o prídavkoch na deti robotníkov v súvislosti s prácou na právnej úprave minimálnych robotníckych miezd už od jesene roku 1939. Navyše, začiatkom roka 1940 vydal V. Tuka ako predseda vlády ústny príkaz Vyslanectvu Slovenskej republiky v Ríme, aby sledovali „v Itálii otázky, súvisiace s pripravovanými sociálne-politickými opatreniami v Slovenskej republike“. Výsledkom ich práce boli štyri sociálno-politické správy o sociálnej situácii a príslušnej legislatíve v Taliansku, ktoré boli vypracované v priebehu februára až apríla 1940.²³ Ešte predtým, v decembri 1939, bolo štúdium talianskej legislatívy o „rodinných mzdách“ predmetom študijnej cesty J. Kaššovica, odborného radcu ministerstva vnútra a referenta komitétu pre vypracovanie predlôh.²⁴ Je zaujímavé, že vláda sa chcela primárne inšpirovať talianskym vzorom, aj keď nakoniec bola prijatá značne odlišná zákonná úprava.²⁵ Okrem toho vláda získavala relevantné údaje aj od iných inštitúcií ako napr. Slovenská národná banka alebo Štátny úrad štatistický a ďalšie informácie o úprave rodinných miezd v cudzine.

Vládny návrh bol predložený do Snemu až v júli roku 1941 (nie je presne datovaný). Jeho dôvodová správa tiež zdôrazňovala vplyv pápežských encyklik a pronatalitný zámer. Podľa tohto návrhu mal byť zavedený systém rodinných prídavkov na princípe verejnoprávneho poistenia, podobne ako vo vtedajšom Španielsku, Taliansku, Chile a Belgicku. Prídavky sa mali zaviesť „predbežne“ len u robotníkov, u ktorých bol platový problém najaktuálnejší, keďže ich zárobky boli spravidla nižšie ako zárobky úradníkov. Rozšírenie týchto prídavkov aj na vyšších úradníkov nemalo zatiaľ prichádzať do úvahy, keďže sa rátalo s tým, že už samotné toto opatrenie bude predstavovať významné finančné zaťaženie podnikov. Ďalšou zásadou podľa dôvodovej správy bolo, že sa navrhovaný zákon nebude vzťahovať na deti nezamestnaných robotníkov. Táto otázka mala byť riešená osobitne, v rámci podpory nezamestnaných. Samotný návrh bol reštriktívnejší ako osnova predložená R. Čavojským. Nárok na prídavky mali mať robotníci na každé vlastné, nevlastné alebo osvojené dieťa do 14 roku alebo na nemajetného chovanca do 14 roku. Pri dieťati v učňovskom pomere sa mala veková hranica posunúť na 16 rokov, v prípade študentov a práceneschopných detí (pre mentálnu alebo telesnú vadu) na 18 rokov. Pre zachovanie nároku bolo, samozrejme, potrebné, aby sa robotník o dieťa skutočne staral. Prídavok na dieťa mal činiť „1,50 Ks na každé dieťa a deň – okrem nedele, – na ktorý má zamestnanec nárok na mzdu.“ Výšku príspevku mala mať vláda možnosť zvýšiť alebo znížiť nariadením. Na plnenie týchto úloh sa mal zriadiť Fond rodinných prídavkov v správe Robot-

níckej sociálnej poisťovne v Bratislave, ktorá mala za spolupôsobenia zamestnávateľov tiež vyplácať prídavky. Ďalším významným rozdielom oproti predchádzajúcemu návrhu bol spôsob financovania Fondu rodinných prídavkov, do ktorého podľa vládneho návrhu mali prispievať aj zamestnávatelia (2,25 % zo stredného denného zárobku), zamestnanci (2 % zo stredného denného zárobku) a štát. Konštrukcia prispievania do tohto fondu mala byť vybudovaná podľa existujúceho nemocenského poistenia, keďže systém rodinných prídavkov mal fungovať ako „krátkodobé sociálne poistenie“.²⁶ Vládny návrh bol teda menej výhodný pre robotníkov, keďže predpokladal nižšie prídavkové sadzby, užší okruh subvencovaných osôb a pojmávanie systému prídavkov ako sociálneho poistenia, na ktoré mali prispievať aj robotníci.²⁷

V legislatívnom konaní k tomuto vládne návrhu bola najviac diskutovaná spoluúčasť robotníkov pri financovaní prídavkového systému. Napríklad robotníci Spolku pre chemickú a hutnícku výrobu SOLO v Ružomberku spolu s miestnymi členmi Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia napísali 1. augusta 1941 list Úradu predsedníctva vlády, v ktorom namietali proti tejto časti návrhu („Robotnícke mzdy sú i napriek poslednej úprave pomerne k cenám denných potrieb nedostatočné a preto ďalšie zaťaženie týchto bolo by len na ujmu robotníckych rodín.“) a presadzovali prijatie predchádzajúceho návrhu od R. Čavojského a spol.²⁸ Sociálny a zdravotný výbor spolu s národohospodárskym a rozpočtovým výborom snemu najmä preto v júli 1941 vláde odporučili, aby tento návrh prepracovala. Zaujímavé je, že na zasadnutí rozpočtového výboru dňa 29. júla 1941 sa členovia výboru ohľadom tohto problému sprvu nezhodli, napríklad R. Čavojský a prizvaný poslanec J. Mora boli proti, zatiaľčo poslanec P. Zaťko a guvernér I. Karvaš boli za prispievanie robotníkov na rodinné prídavky. Vec vyriešil príchod predsedu Snemu M. Sokola s informáciou z porady s prezidentom a predsedom vlády, kde došlo k dohode, že „robotníctvo nemá prispievať do Fondu, resp. že prídavky má platiť štát“.²⁹

Napriek tomu druhý, prepracovaný návrh vlády, ktorý bol do Snemu podaný 17. septembra 1941, opäť predpokladal prispievanie robotníkov, aj keď v zmenšenej výške – 0,5 % z robotníckej mzdy. Druhou významnejšou zmenou bolo, že návrh, podobne ako osnova R. Čavojského, umožňoval poskytovanie jednorazových výpomocí z prebytkov Fondu viacčlenným robotníckym rodinám v mimoriadnej núdzi.³⁰ Aj tento návrh prešiel viacerými zmenami na výborových zasadaniach. Všetky zainteresované výbory, t. j. sociálny a zdravotný, národohospodársky a rozpočtový, sa zhodli na tom, že robotníci nemajú prispievať do systému prídavkov na deti. Fond rodinných prídavkov mali tvoriť príspevky zamestnávateľov (3 % zo stredného denného zárobku) a štátu. Tiež sa opäť zvýšili vekové hranice detí, pri ktorých mal robotník nárok na prídavky, takže viac-menej zodpovedali tým v návrhu R. Čavojského. Pritom sa však nezaviedol prídavok aj na manželku, ktorá nebola zárobkovo činná.³¹ Na prídavok mal mať nárok len ten robotník, ktorý bol v príslušnom kalendárnom roku prihlásený k povinnému nemocenskému poisteniu aspoň 60 dní. Prídavok sa už nemal vyplácať za deň, ale za celý rok. Výška prídavku sa určovala podľa počtu príspevkových dní povinného nemocenského poistenia daného robotníka v rozhodnom kalendárnom roku. Pri 60 až 90 takýchto dňoch mal príspevok na každé dieťa činiť sumu 120 Ks, pri 91 až 180 dňoch 240 Ks, pri 181 až 270 dňoch 360 Ks a pri 271 a viac dňoch 480 Ks. Tento systém mal byť technicky lepšie zvládnuteľný a teda ušetriť na administratívnych nákladoch. Vláda mohla výšku prídavkov meniť nariadením vo vzťahu k hospodárskym a cenovým pomerom.³²

Takto pozmenený vládny návrh bol schválený na 70. zasadnutí Snemu dňa 24. septembra 1941³³ a vyhlásený ako zákon č. 217/1941 Sl. z. o prídavkoch na deti robotníkov.³⁴ Uplatňovanie nárokov a určenie spôsobu výplaty prídavkov na deti robotníkov upravovalo vykonávacie vládne nariadenie č. 227/1941 Sl. z. Pri prijímaní zákona sa predpokladalo, že sa bude týkať približne 260 000 nezaopatrených detí, na ktoré sa ročne vyplatí približne 98 000 000 Ks.³⁵ Podľa J. Bukovinu sa v prvom roku platnosti a účinnosti tohto inštitútu dostalo „veľmi cennej podpory 115 000 slovenským robotníckym rodinám a 260 000 nezaopatreným deťom robotníkov“. V tomto období „bolo vyplatené na tieto účely 100 000 000,- Ks“.³⁶ Podľa údajov v časopise Slovenský robotník mal Fond rodinných prídavkov pri Robotníckej sociálnej poisťovni vyplatiť za rok 1941 100 miliónov korún pre 298 000 detí.³⁷

Zavedenie prídavkov na deti za Slovenského štátu bolo novátorským a bezprecedentným opatrením v populačnej politike na Slovensku. Stalo sa do istej miery aj inšpiráciou pre sociálny systém oslobodenej, resp. novej ČSR pri zavedení obdobného inštitútu patriaceho do zákonodarstva o nemocenskom poistení.³⁸ V dôvodovej správe k zákonu č. 154/1945 Sb. o rodinných prídavkoch niektorých osôb poistených pre prípad nemoci sa uvádzalo, že úprava rodinných prídavkov má platiť celoštátne a preto bol zákon č. 217/1941 Sl. z., hoci bol recipovaný do slovenského právneho poriadku nariadením Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Zb. n. SNR, zrušený a nahradený už spomenutým zákonom č. 154/1945 Sb.³⁹ Pozoruhodné je, že československý zákonodarca zachoval určitú kontinuitu vo vzťahu k Slovensku a to v propopulačnom účele zákona a v zdrojoch pre vyplácanie prídavkov. V novom fonde ČSR pre vyplácanie prídavkov sa z tohto dôvodu rešpektovalo, že časť jeho prostriedkov bola nazhromaždená na Slovensku a preto boli venované pre osobitné sociálne účely detí slovenských zamestnancov. Súčasne zákon prinášal podstatné zlepšenia oproti doterajšiemu stavu na Slovensku. Derogácia zákona Slovenského štátu platného pre Slovensko zákonom ČSR zachovala kontinuitu propopulačnej politiky, pričom jej úroveň a stav bol vylepšený.

2. Staromládenecká daň, zdanenie bezdetných rodín

Daňové postihovanie bezdetných rodín, respektíve starých mláďencov je nástrojom finančného práva, ktorým sa populácia negatívne, pod hrozbou vyššej daňovej sadzby, podnecuje k zakladaniu rodín a reprodukčnej činnosti. Medzi zástancov jeho zavedenia patrila aj už zmienený Š. Polakovič, podľa ktorého pri daňovom zaťažení „bolo by treba mať ohľad i na to, ktorý majetok koľko detí a teda koľko žalúdkov musí kŕmiť“. Bolo vraj nespravodlivosťou „na rodine i na národe, ak napr. roľník s desiatimi jutrami pôdy a s desiatimi deťmi má platiť rovnakú daň ako ten, ktorý má tiež desať jutár pôdy a z pohodlnosti len dve deti“.⁴⁰ Riešením malo byť zavedenie vysokej staromládeneckej dane podľa talianskeho vzoru „na tých, ktorí sa ženiť nechcú, a jej výnos venovať na starostlivosť o matky a deti“.⁴¹ Navrhoval tiež, aby dobrovoľne bezdetné rodiny znášali aj „ďalšiu sankciu“, už predtým zavedenú v Taliansku, podľa ktorej mal majetok bezdetnej rodiny pripadnúť štátu, ktorý by ho venoval (predovšetkým spríbuzneným) mnohodetným rodinám, „podobne polovica majetku rodiny jednodetnej, tretina majetku rodiny dvojdetnej“ by sa venovala na tento účel.⁴²

Tieto názory zrejme ovplyvnili ministra vnútra A. Macha,⁴³ ktorý dal vypracovať návrh zákona o zdanení bezdetných rodín. Správa o príprave takéhoto návrhu medzi obyvateľstvom

vyvolala zmiešané reakcie, niektorí ho považovali za prejav sociálnej spravodlivosti, iní sa pýtali, či sa bude nová daň týkať aj nedobrovoľne neplodných rodín. V legislatívnych prácach dostal najskôr podobu návrhu zákona o sociálnej dani na podporovanie mnohodetných rodín. Pripravený bol už niekedy začiatkom roku 1941. Tejto dani mali podliehať slobodné osoby mužského pohlavia so služobnými požitkami⁴⁴ od 28. roku; iní slobodní muži od 26. roku; bezdetní manželja po dvojročnom trvaní manželstva; manželja s jedným dieťaťom po štvorročnom trvaní manželstva; právoplatne rozvedení alebo rozlúčení muži po bezdetnom manželstve alebo ak dieťa z takého manželstva nebolo v ich zaopatrení alebo zaň neplatili výživné; a bezdetní vdovci. Návrh zákona predpokladal rôzne životné situácie a preto upravoval aj kategórie osôb, ktoré mali byť od dane oslobodené. V prvom rade išlo o duchovné alebo rehoľné osoby, prípadne osoby v štátnej službe so zákazom vstúpiť do manželstva. Z pôsobnosti zákona mali byť ďalej vyňatí manželja v prirodzene neplodnom manželstve alebo ak by tehotnosť či pôrod mal ohroziť život manželky (tento dôvod sa mal preukázať „hodnoverným spôsobom“); ďalej osoby, ktoré si adoptovali aspoň jedno dieťa – to sa však netýkalo manželov (tí by si museli adoptovať po štyroch rokoch trvania manželstva aspoň dve deti); a „osoby, žijúce v manželstve, ak z nich manžel dosiahol 50 alebo manželka 40 rok svojho veku,“ hoci inak by podliehali dani. Daň sa mala vyberať od roku 1941 ako prirážka k dani z príjmu, pričom sadzba dane mala záležať od výšky zdaneného dôchodku a od kategórie daňovníkov. Výnos dane sa mal použiť „na podporovanie mnohodetných a na ochranu odkázaných rodín“. V dôvodovej správe k návrhu sa zdôrazňoval jeho pronatalitný charakter. Zákon mal slúžiť aj ako upozornenie „pre tých, ktorých sa to týka, že majú nesplnenú povinnosť voči národu na poli populačnom, a z druhej strany“ umožniť „intenzívnejšie podporovanie mnohodetných a na ochranu odkázaných rodín“. Navrhovaný zákon mal stimulovať rodiny k tomu, aby mali aspoň dve deti. Vláda prerokovala tento návrh z dielne ministerstva vnútra na svojom zasadnutí dňa 14. februára 1941 a uzniesla sa, že toto opatrenie sa presadí cestou novelizácie zákona o priamych daniach „zostrením predpisov o prirážke k dani dôchodkovej pre rodiny s menšími bremenami“.⁴⁵

Zákon č. 76/1927 Sb. z. a n. o priamych daniach v znení neskorších predpisov bol vtedy platným a účinným zákonom upravujúcim dôchodkovú daň, navyše vo svojich §§ 19 a 20⁴⁶ upravoval obsahovo príbuznú matériu (prirážku pre rodiny s menšími bremenami a zrážku na príslušníkov rodiny). Podľa § 19 ods. 1 tohto zákona pre daňovníka s dôchodkom podrobeným dani vo výške viac ako 26 000 Ks sa zvýšila dôchodková daň (sadzby pre jednotlivé príjmové skupiny určoval v § 18) o 15 %, ak k rodine daňovníka neprislúchala žiadna osoba, ktorej prípadný dôchodok mal byť spoločne zdanený podľa § 5, podľa ktorého bola poplatníkom dôchodkovej dane hlava rodiny a základom zdanenia dôchodok domácnosti skladajúci sa z dôchodku hlavy rodiny a ďalších jej príslušníkov. Ak by k rodine patrila iba jedna takáto osoba, daň by sa navýšila o 10 %. Za osobu patriacu k rodine sa považovala osoba prislúchajúca k nej na základe manželstva alebo faktického spolužitia, ďalej maloleté deti (vnuci, chovanci, pastorkovia), ak žili s daňovníkom v jednej domácnosti. Za osobu patriacu k rodine sa prenesene považovali aj niektoré kategórie príbuzných, ktoré boli daňovníkom vyživované. Tretí odsek tohto paragrafu stanovil, že u daňovníkoch so zdaneným dôchodkom neprevyšujúcim 52 000 Ks, ktorí vychovali dve alebo viac detí, nenastala prirážka uvedená v ods. 1. Podľa ods. 4 v určitých prípadoch mohla daňová komisia primerane znížiť prirážku pri daňovníkoch, ktorí vychovali dve alebo viac detí, a ich dani podrobený dôchodok nepresahoval 80 000 Ks. Následný § 20

tohto zákona upravoval zrážku na príslušníkov rodiny: daňovníkom, v ktorých zaopatrení boli – nehl'adiac na druhého manžela – ďalší príslušníci rodiny, sa znížila daň pripadajúca podľa § 18 pri celkovom poplatnom dôchodku do 26 000 Ks o jednu desatinu za druhého a vždy o dve desatiny za tretieho a každého ďalšieho takéhoto príslušníka rodiny; pri celkovom poplatnom dôchodku cez 26 000 Ks do 52 000 Ks vždy o jednu desatinu za druhého a každého ďalšieho takéhoto príslušníka rodiny.

Vládny návrh neskoršieho zákona č. 130/1941 Sl. z. o zmene a doplnení niektorých ustanovení zákona o priamych daniach bol Snemu, ktorý ho schválil, predložený v júni 1941. Článok 6 tejto novely zrušoval a nahradzoval ustanovenia § 19 platného zákona. Podľa dôvodovej správy k tejto novele toto ustanovenie „zavádza, vyhovujúc všeobecnému želaniu širokej verejnosti, väčšie a podľa výšky dôchodku odstupňované zaťaženie slobodných daňovníkov a bezdetných rodín.“ Rovnako sa týmto mala riešiť „otázka tzv. staromládeneckej dane a dane pre bezdetné rodiny“ v zmysle vyššie zmieneného uznesenia vlády.⁴⁷ Podľa nového znenia § 19 ods. 1 zákona o priamych daniach sa dôchodková daň vypočítaná podľa predošlých ustanovení zvyšovala o 30 %, ak daňový základ presahoval 26 000 Ks a k rodine daňovníka nepatrila ani jedna osoba, ktorej prípadný dôchodok mal byť podľa § 5 spoločne zdanený. Ak k rodine daňovníka nepatrila viac ako jedna taká osoba, zvyšovala sa dôchodková daň vypočítaná podľa predošlých ustanovení o 10 %, ak daňový základ presahoval 26 000 Ks až do 80 000 Ks, a o 15 %, ak daňový základ presahoval 80 000 Ks. U vdovcov (vdov) odpadalo zvýšenie o 10 % alebo o 15 %, ak patrila k ich rodine aspoň jedna taká osoba. Podľa novej dikcie § 19 ods. 3 nenastala prirážka u daňovníkoch s dôchodkom podrobeným dani neprevyšujúcim 36 000 Ks, ktorí vychovali 2 alebo viac detí, taktiež u komposesorátov a urbariátov, keďže prirážka mala postihovať slobodných daňovníkov a bezdetné rodiny.

Z uvedeného vyplýva, že prijatým zákonom došlo k zvýšeniu daňovej prirážky podľa § 19 ods. 1 (z 15 % na 30 %, resp. za určitých okolností z 10 % na 15 %), čím sa mali daňovníci stimulovať k zakladaniu rodín a aspoň k dvojnásobnému rodičovstvu. Model rodiny s dvomi deťmi sa stal základom pre vyrúbenie dane. Vtedajšia politická elita nakoniec v legislatívnej praxi akceptovala sociologickú realitu slovenskej rodiny vtedajšej strednej vrstvy a nie mnohopočetnej roľníckej rodiny. Možno povedať, že pôvodné radikálne požiadavky neboli realizované. Treba však poukázať aj na to, že oproti skoršiemu návrhu z dielne ministerstva vnútra zákon rovnako postihoval dobrovoľne aj nedobrovoľne reprodukčne nečinné osoby. Na rozdiel od predstáv Š. Polakoviča prijatá úprava nerozlišovala, či má niekto desať detí alebo dve deti. Dvaja hypotetickí roľníci z ním uvádzaného príkladu by teda v tomto ohľade aj naďalej platili rovnakú daň. Súčasne zdôrazňujeme, že opísané zavedenie „staromládeneckej dane“ a „zdanenia bezdetných rodín“ nepredstavovalo skutočné legislatívne nówum, ale išlo o prepracovanie už jestvujúceho inštitútu. Táto zmena v tejto realistickej podobe pritom nevyvolala žiadne kontroverzie a obsahovo podobná novelizácia bola po skončení druhej svetovej vojny prijatá aj Dočasným Národným zhromaždením ČSR 20. decembra 1945.⁴⁸

3. Ochrana plodu a plodnosti

Snahy o sprísnenie trestania potratov a o zakázanie či obmedzenie antikoncepčných prostriedkov rezonovali medzi politikmi HSLS a osobitne medzi tými, ktorí sa podieľali

na príprave populačnej legislatívy Slovenského štátu. Nemalý vplyv na to mala aj encyklika Pia XI. *Casti Connubii* o kresťanskom manželstve z roku 1930, v ktorej pápež odsúdil potraty, sterilizácie a aj používanie kontracepčných (antikoncepčných) prostriedkov.⁴⁹ Antikoncepcia a interrupcie boli považované za ohrozenie mravnosti národa a jeho demografického rozvoja.⁵⁰ Rázný boj proti umelým potratom sľuboval tiež predseda vlády V. Tuka vo svojej reči na zasadaní Snemu 30. novembra 1939. Okrem iného povedal: „Nezabúdajme, že pokrok alebo klesnutie populácie je nič iné, ako číselne vykázaná úroveň mravnosti národa.“⁵¹ Ochrana počatia, plodu a plodnosti tak bola považovaná za atribút populačnej politiky štátu a realizovaná v rámci podpory pôrodnosti.

3.1 Situácia pred rokom 1939

Na Slovensku platný trestný zákon z roku 1878 (zák. čl. V) poznal zločin vyhnanie plodu, pričom rozlišoval vyhnanie, ktoré bolo spôsobené tehotnou ženou alebo iným s jej zvolením (§ 285), a vyhnanie plodu bez zvolenia tehotnej ženy (§ 286).⁵² V prvom prípade sa žalárom do troch rokov, v prípade mimomanželského tehotenstva do dvoch rokov, trestalo úmyselné, a to aj sprostredkované, vyhnanie plodu alebo jeho usmrtenie. Hrozil zaň trest žalára do troch rokov, v prípade mimomanželského tehotenstva do dvoch rokov. Ak sa niekto iný dopustil tohto činu zo zisťných dôvodov a so súhlasom tehotnej, mal byť potrestaný žalárom do päť rokov. Vyhnanie plodu bez súhlasu tehotnej ženy bolo trestané káznicou⁵³ do piatich rokov, respektíve, ak by pri tom došlo k smrti tehotnej ženy, káznicou od desiatich do pätnástich rokov. Vedľajším trestom za tieto činy bola strata úradu. Trestný zákon obsahoval aj skutkovú podstatu na ochranu plodnosti – trestalo sa aj také poškodenie tela (§ 303 ods. 1), ak následkom neho poškodený stratil niektorý dôležitejší úd tela alebo zmysel. V zmysle judikatúry sem spadalo aj „odrezanie pohlavného údu mužovho“.⁵⁴

V období predmníchovskej ČSR sa objavili viaceré snahy o čiastočnú liberalizáciu potratov, avšak k žiadnym zmenám v zákonnej úprave nedošlo. Napriek stavu *de iure* však fakticky platila zásada, podľa ktorej bolo možné tehotenstvo prerušiť, a síce len vtedy, ak sa hroziaca závažná škoda na živote alebo zdraví ženy nedala odvrátiť inak. Išlo vlastne o konania v neodolateľnom donútení, čo bol podľa trestného zákona platného na Slovensku (§ 77) dôvod vylučujúci trestnosť takého konania. Táto zásada sa však v praxi vykladala veľmi ľahkovážne a voľne. Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR z 30. decembra 1930 sa usilovalo zmeniť tento stav a prinieslo rigorózný výklad spomenutej zásady. Umelé prerušenie tehotenstva bolo podľa neho možno vykonať len vtedy, ak tehotnej žene hrozilo „bezprostredné nebezpečenstvo pre jej život, inak je trestné“.⁵⁵

Zaujímavé je, že v rámci lekárskej obce vtedy prevažovali skôr negatívne stanoviská voči prípustnosti potratov. Oponenti čiastočnej dekriminalizácie potratov argumentovali tým, že ide o veľmi závažný a rizikový zásah do tela tehotnej. Tiež poukazovali na to, že by tým mohlo dôjsť k akceptácii potratov ako dostupného a legálneho antikoncepčného prostriedku. Mohol by sa tým v konečnom dôsledku zvýšiť počet nechcených tehotenstiev, ďalej aj pohlavných chorôb v prípade uprednostňovania potratov pred prostriedkami preventívnymi, ktoré mali poskytovať ochranu aj pred venerickými chorobami. Mohol sa napokon zvýšiť aj počet sterilných, resp. neplodných manželstiev vzhľadom na častý negatívny dôsledok potratu v podobe trvalej sterility. Proponenti naopak poukazovali na to, že čiastočnou dekriminalizáciou umelých abortov by došlo k zosúladeniu stavu právneho so stavom faktickým. Rovnako videli v potratoch na základe eugenickej indikácie

možnosť ako zabrániť šíreniu dedičných chorôb, pri sociálnej indikácii zase prostriedok na zastavenie šírenia chudoby.⁵⁶ Väčšina lekárov rázne odmietala eugenickú a sociálnu indikáciu.⁵⁷ Spravidla však lekári uznávali indikáciu lekársku,⁵⁸ aj keď nepodporili žiadnu zo snáh liberalizovať trestnoprávny zákaz potratov.

3.2 Legislatívny vývoj po roku 1939

Ústava Slovenskej republiky, prijatá ako ústavný zákon č. 185/1939 Sl. z., vo svojom § 86 ustanovila, že manželstvo, rodina a materstvo sú pod zvýšenou ochranou právneho poriadku. Oproti ústavnej listine ČSR z roku 1920 došlo v dikkii k drobnej formulačnej zmene. Z osobitnej zákonnej ochrany sa stala zvýšená ochrana právneho poriadku.

Koncom roka 1939 bol vypracovaný a predložený na pripomienkové konanie vládny návrh zákona o zákaze obchodovania s kontracepčnými prostriedkami, vrátane ich malo-obchodného predaja. Mal sa týkať „všetkých prostriedkov, ktoré sú spôsobilé účinkovať kontrakoncepčne“.⁵⁹ Návrh bol odôvodnený tým, že „uvádzanie kontrakoncepčných prostriedkov“ ohrozuje rodinu a spôsobuje depopuláciu, ohrozenie verejnej mravnosti a zodpovednosti.⁶⁰ V pripomienkovom konaní sa návrh stretol s námietkou, že tento zákaz by mohol mať za následok rozšírenie pohlavných chorôb a zvýšenie počtu nemanželských detí, rovnako by mohlo dôjsť k priamemu podnieteniu dovozu „týchto prostriedkov z cudziny a k ich nezákonnému rozširovaniu na území štátu“. V pripomienkach sa poukazovalo na vtedajšie Nemecko, ktoré napriek veľmi silnej pronatalitnej politike nezakazovalo obchod s antikoncepčnými prostriedkami, dokonca sa ich predaj realizoval aj na verejných miestach. Argumentačne silná bola námietka, že takýto zákon by mal svetové prvenstvo, bol by vlastne „novinkou, lebo doteraz snáď ani jeden štát nezasiahol k podobnému opatreniu.“⁶¹ Výsledkom pripomienkovania bolo, že tento vládny návrh nebol predložený na rokovanie Snemu, jeho idea však bola zapracovaná do ďalšieho vládneho návrhu zákona, ktorý mal upravovať aj ochranu plodu.

Vládny návrh neskoršieho zákona č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu, jeho vzniku a o zmene §§ 285 a 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona (ďalej „zákon o ochrane plodu“) bol predložený do Snemu začiatkom roka 1941, pričom snaha o zvýšenie populácie bola označená za hlavný dôvod pre vydanie tohto zákona,⁶² keďže „[z]výšená ochrana plodu a jeho vzniku je predpokladom zdravej populácie, podmienkou rozvoja a šťastnej budúcnosti národa a preto je aj eminentným záujmom štátu“.⁶³ Už predtým však prebiehalo rozsiahle pripomienkovanie tohto návrhu, do ktorého sa zapojila určitá časť lekárskej obce. Konečná verzia vládneho návrhu ustanovovala v § 1, že umelé prerušenie tehotnosti je zakázané a trestné. Následne bola z tohto pravidla vymedzená výnimka a to v prípade vážneho ohrozenia života tehotnej ženy. Podmienkou však bolo, aby takýto zákrok bol uskutočnený len v ústavoch určených ministerstvom vnútra, jeho príslušným prednostom alebo jeho riadnym zástupcom a to až po zistení ohrozenia života tehotnej ženy dvoma úradnými lekármi a len po vyčerpaní všetkých liečebných možností. Interrupcia ako výnimka zo zákazu tak mala mať znaky prostriedku *ultima ratio*. Celý priebeh zákroku a jeho indikácie mali byť zachytené do zápisnice, ktorá sa mala následne odovzdať ministerstvu vnútra. Prijatie priamej alebo nepriamej odmeny za zákrok malo byť zakázané. Porušenie týchto predpisov malo byť prísne trestané.

Podľa dôvodovej správy k tejto časti návrhu sa týmito ustanoveniami mal len presne normovať „stav, ktorý fakticky platí už teraz“. V praxi totiž, „keď prevedie lekár preruše-

nie tehotnosti preto, lebo tehotnosť ohrozovala život alebo zdravie tehotnej ženy, je táto jeho činnosť beztrestná“, pretože sa ňou sledoval cieľ záchranu života ženy a nie vyhnanie plodu. Z trestného hmotnoprávneho hľadiska napĺňalo takéto konanie lekára okolnosti konania v krajnej núdzi (neodolateľnom donútení). Vzhľadom na túto skutočnosť kvalifikovanú ako okolnosť vylučujúcu trestnosť bol zákrok lekára beztrestný. Ďalšie navrhované pravidlá tohto beztrestného prerušenia tehotnosti mali akoby procesnoprávny charakter. Mali minimalizovať situácie, kedy by mohol byť tento zákon obchádzaný.⁶⁴ Je potrebné ďalej uviesť, že vládny návrh sa nemal týkať takých prípadov, kde zachránenie života ženy vyžadovalo okamžitý lekárske zákrok. Týkalo sa to najmä prípadov, „kde potrat bol započatý a lekár mal previesť iba dokončenie potratu“. ⁶⁵ Išlo vlastne o lekárske dokončenie spontánneho potratu a vtedy bol, samozrejme, lekárske zákrok dovolený a legálny ako život zachraňujúci. Rozlišovali sa tu teda dve situácie: umelý potrat a spontánny potrat.

Práve táto časť tohto vládneho návrhu zákona bola v rámci pripomienok predmetom zvýšenej kritiky a polemiky s odvolaním sa na medicínske a prírodovedecké dôvody, ale aj na náboženské dôvody – s odkazom na ustanovenia kanonického práva a kresťanskú morálku. V decembri 1940, ešte pred predložením konečnej verzie vládneho návrhu, zvolal dekan Lekárskej fakulty Slovenskej univerzity prof. Konštantín Čársky pod svojim predsedníctvom odbornú komisiu v zložení prof. K. Čársky, prof. M. Šeliga, prof. E. Filo, prof. A. J. Chura a prof. H. Krsek za účelom podania vyjadrenia k tomuto návrhu. Komisia navrhla, aby § 1 návrhu zakazoval každý „potrat do 7. mesiaca i predčasné zavedenie pôrodu, smerujúce k úmyselnému usmrteniu plodu“ a zároveň deklaroval, že lekárska indikácia „pre zavedenie potratu podľa dnešného stavu lekárskech vedomostí nejestvuje“. „Predčasné zavedenie [vyvolanie] pôrodu za účelom zachovania života matky a plodu“ malo byť prípustné len na základe „posudku internej kliniky Slovenskej univerzity“. Ďalej sa navrhovalo, aby bolo úmyselné spôsobenie nedovoleného potratu alebo predčasného pôrodu trestané ako vražda, „u kvalifikovaných osôb okrem toho i stratou diplomu“. V odôvodnení profesori Lekárskej fakulty okrem iného uvádzali: „Komisia vychádzala pri posúdení otázky potratu z toho základného prírodovedeckého stanoviska, že život plodu je životom ľudským a ako taký teda nesporne potrebuje právnej ochrany. Preto sa komisia zásadne stavia proti hocikámu taxatívne dovolenému, alebo dokonca len pasívne trpenému usmrčovaniu plodu a to bez výnimiek. Obyčajne uvádzané tzv. lekárske indikácie k zavedeniu potratu – nech sa už označujú ako absolútne alebo dokonca i len relatívne – podľa názoru komisie neobstoja pred prísnu vedeckou kritikou.“⁶⁶ Toto stanovisko podstatným spôsobom zasiahlo do ďalšieho priebehu legislatívneho procesu.

Ministerstvo pravosúdia, ktoré malo na starosti prípravu tohto zákona, však vyhovel návrhom lekárskej odbornej komisie jedine v tom ohľade, že do konečnej verzie vládneho návrhu boli v rámci pravidiel beztrestného prerušenia tehotenstva vložené slová „a to len po vyčerpaní všetkých liečebných možností“. Minister pravosúdia dr. G. Fritz k tomu uviedol, že ustanovenie o aktuálnom stave lekárskech vedomostí nemožno začleniť do zákona, keďže ten by sa musel meniť spolu s prípadnou zmenou týchto vedomostí.⁶⁷

Po predložení na rokovanie Snemu bol vládny návrh zákona pridelený ústavno-právneho výboru a sociálnemu a zdravotnému výboru. Tieto výbory ho prerokovali na spoločnom zasadnutí dňa 25. marca 1941 za účasti reprezentantov lekárskej fakulty (prof. M. Šeliga a prof. E. Filo). Výbory však na rozdiel od Ministerstva pravosúdia akceptovali mienku lekárskech odborníkov vo vzťahu k lekárskej indikácii potratu a pozmenili návrh tak, že

z neho boli vypustené vyššie opísané ustanovenia (navrhované paragrafy 1 a 2). Ústavno-právny výbor vo svojej správe vyhlásil, že „podľa dnešného stavu lekárskej vedy niet takmer takých prípadov, žeby samotná tehotnosť ohrozovala život ženy. Tehotnosť je stav fyziologický a nie stav patologický.“⁶⁸ Napriek tomu, že výbory uznali názory lekárskej obce, nepresadili do návrhu ďalšie návrhy lekárskej komisie, napr. trestanie potratu ako vraždy. Zachoval sa tak existujúci stav, ktorý trestal vyhnanie plodu ako samostatný zločin, bez bližšej špecifikácie a bez zákonných výnimiek.

Výbormi upravený návrh bol následne prijatý v Sneme a stal sa zákonom. Jeho interpretácia vo vzťahu k lekárskeým indikáciám interrupcií však bola nejasná. Hoci z výborových správ vyplýva, že akékoľvek umelé prerušenie tehotenstva je trestné bez výnimky, inak je to podľa listu ministerstva pravosúdia adresovanému Spolku lekárov Slovenského štátu zo dňa 2. júla 1941, v ktorom sa uvádza, že „zo stanoviska vitálnej indikácie tehotenstva nebol zmenený právny stav, platný pred účinnosťou zákona č. 66/1941 Sl. z. (...) Predpisy §§ 285 tr. zák. výslovne nestanovia, v ktorých prípadoch môže lekár beztrestne previesť umelé prerušenie tehotnosti preto, lebo tehotnosť ohrozovala život tehotnej ženy, je táto jeho činnosť beztrestná. Vec sa z právneho hľadiska tak posudzuje, že lekár prerušením tehotnosti zamýšľal zachrániť život ženy a nie vyhnáť plod, takže v takomto prípade je vyhnanie plodu iba prostriedkom na zachránenie života ženy. Nemôže sa preto jednať o ‚úmyselné‘ vyhnanie plodu podľa už zmienených paragrafov.“⁶⁹ Je dôvodné sa domnievať, že v praxi sa postupovalo podľa výkladu ministerstva, taký postup sa, ostatne, praktizoval už aj dlhé roky predtým. A teda snahy o absolútny zákaz interrupcie neboli úspešné.

Vládny návrh ďalej obsahoval sprísnenie trestov v už existujúcich skutkových podstatách §§ 265 a 286 trestného zákona a §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona. V prípade ženy, ktorá úmyselne svoj plod vyhnala, usmrtila alebo to dala vykonať niekým iným, mal byť trest pri mimomanželskej tehotnosti zvýšený z dvoch rokov žalára na päť, inak z troch rokov žalára na desať. Výbory však v tomto ohľade vládny návrh zmiernili a tak sa trest zvýšil „iba“ na trojročný, respektíve päťročný žalár. Ústavno-právny výbor túto zmenu odôvodnil, s odvolaním na sociálne hľadisko, nasledovne: „Zvýšenie týchto trestných sadziieb na 3–5 rokov úplne postačí. Ide tu o trestnosť samotnej matky, ktorá sa vyhnaním plodu previnila. Jej zavinenie je síce závažné a odsúdeniahodné, avšak zato s hľadiska ľudského a sociálneho iste nie je účelné dlhodobým trestom na slobode úplne ju vylúčiť z ľudskej spoločnosti, odňať ju celkom rodine, prípadne zabrániť jej výchovu detí a znemožniť jej úplne návrat do života.“⁷⁰

Jedným z nových prvkov zákona o ochrane plodu bolo zavedenie nových skutkových podstát, ktoré preventívne⁷¹ trestali úmyselnú „činnosť, ktorou sa má umožniť vyhnanie plodu“. Konkrétne išlo o prenechanie alebo zadováženie prostriedkov s vedomím, že majú byť použité na vyhnanie plodu; poskytnutie návodu ako možno takýto prostriedok zadovážiť, vyrobiť alebo použiť; poskytnutie iného návodu ako možno plod vyhnáť s vedomím, že tento má byť použitý na vyhnanie plodu; a konečne ponúknutie sa niekomu na vyhnanie plodu alebo pomoc pri vyhnaní plodu. Tieto konania mali byť trestané ako prečin väzením od jedného do šiestich mesiacov.⁷²

Zákon o ochrane plodu obsahoval okrem častí, ktoré sa týkali ochrany plodu, aj ustanovenia zamerané na ochranu plodnosti, pričom išlo o opatrenia proti sterilizácii a anti-koncepčným prostriedkom. Ten, kto zbavil iného schopnosti plodenia s úmyslom učiť

ho neplodným, mal byť potrestaný pre zločin žalárom od jedného do piatich rokov, ak sa tak stalo proti vôli poškodeného, trestnicou od dvoch do desiatich rokov. Ak nastala len dočasná sterilita, vinník sa mal potrestať žalárom od šiestich mesiacov do troch rokov, respektíve trestnicou od dvoch do piatich rokov, ak konal proti vôli poškodeného. Odsúdenému mala byť pre taký zločin vyslovená aj strata úradu. Ak by bol odsúdeným lekár alebo pôrodná babica, súd mal zakázať danej osobe výkon povolania navždy alebo len na určitý čas.⁷³

Podľa zákona o ochrane plodu mal byť tiež ten, kto vyrába, dováža, predáva alebo inak rozširuje, prípadne s cieľom rozširovania prechováva prostriedky, ktoré slúžia výlučne proti počatiu, potrestaný pre prečin väzením od jedného mesiaca do jedného roku a peňažným trestom od 1000 Ks do 10 000 Ks. Zákon tu teda nebol zameraný proti prostriedkom, ktoré, podľa dôvodovej správy, „vedľa účelu zabrániť plodeniu sledujú aj iné zdravotné účely, ako sú napr. ochranné prostriedky, ktoré majú zároveň chrániť pred pohlavnými chorobami“.⁷⁴ Možno teda konštatovať, že vláda v tomto ohľade pristúpila na vyššie spomínané pripomienky z roku 1939. Podľa správy ústavno-právneho výboru sa výbor ohľadom tohto bodu stotožnil s kresťanskou náukou (obsiahnutej v encyklike *Casti connubii*), „podľa ktorej všetky prostriedky, ktoré môžu slúžiť proti počatiu, sú amorálne, avšak cieľom trestného práva je postihnúť trestnou represiou len porušenia takzvaného ‚minima morálky‘“.⁷⁵ V každom prípade však išlo o dovedty trestnoprávne neupravenú oblasť.

Zákon o ochrane plodu tak zaviedol okrem sprísnenia trestov za už existujúce skutkové podstaty vyhnania plodu aj nové skutkové podstaty, ktoré kriminalizovali rôzne formy napomáhania vyhnaniu plodu, dočasné či trvalé úmyselné zbavenie schopnosti plodenia, ako aj produkciu a distribúciu antikoncepčných prostriedkov zameraných výlučne proti počatiu. V platnosti a účinnosti ostal až do 1. augusta 1950, kedy do účinnosti vstúpil zákon č. 86/1950 Sb. Trestný zákon, ktorý priniesol terminologickú zmenu (poznal trestný čin usmrtenia ľudského plodu), zníženie trestných sadzieb a uzákonil beztrestnosť interupcie na základe lekárskej indikácie (§ 218 ods. 4).⁷⁶

4. Pokus o zhodnotenie efektívnosti daných pronatalitných opatrení

Efektívnosť právnej normy predstavuje vzťah medzi faktickým výsledkom pôsobenia právnej normy a výsledkami, ktoré prostredníctvom nej chcel normotvorca dosiahnuť. V prípade pronatalitných opatrení je vzhľadom na existenciu štatistických údajov jednoduché možné zhodnotiť ich efektívnosť. Na druhej strane, spoločenský vývoj a spoločenské javy sú ovplyvnené aj metaprávnymi činiteľmi. Napríklad, v literatúre sa uvádza, že zníženie počtu rozvodov a počtu sobášov rozvedených počas Slovenského štátu (1939–1945) bolo zapríčinené najmä opätovným zvýšením „vplyvu katolíckeho kléru na každodenný život veriacich.“⁷⁷ Nemožno teda vylúčiť podobné pôsobenie vo vzťahu k pôrodnosti. Preto aj v prípade preukázania zvýšenia pôrodnosti, nemusí to s určitosťou znamenať, že je dôsledkom realizovaných právnych opatrení.

Podľa viacerých štatistických prameňov pôrodnosť na Slovensku v danom období stúpala. Periodikum *Štatistické zprávy*, ktoré vydával Štátny štatistický úrad v rokoch 1940–1943, uviedlo prehľad živo narodených detí na území Slovenského štátu od roku 1939 do roku 1942. Za rok 1939 chýbali údaje za mesiace január a február – pri ich nahradení priemerným počtom živo narodených za ostatné mesiace v roku, sa dosiahne údaj

60 738 narodených za rok 1939. Pre rok 1940 sa uvádza údaj 63 944 živo narodených detí, pre rok 1941 64 199 živo narodených a pre rok 1942 65 362 živo narodených.⁷⁸ Podľa týchto údajov sa pôrodnosť na Slovensku medzi rokmi 1939 a 1942 zvýšila o približne 7,6 %. Rovnaký štatistický ukazovateľ uvádza aj Štatistická príručka Slovenska z roku 1947, ktorá uvádza pre roky 1940–1942 rovnaké údaje, pre rok 1939 udáva počet živo narodených 61 469,⁷⁹ pre rok 1944 69 700 a pre rok 1945 81 700,⁸⁰ avšak už aj za zohľadnenia južných slovenských území, ktoré boli podľa Viedenskej arbitráže pričlenené k Maďarsku. Teda natalita na Slovensku sa od roku 1939 do roku 1944 zvýšila o 13,4 %. Podľa údajov spracovaných v povojnovom období Ekonomickým laboratóriom Vysokej školy ekonomickej v Bratislave sa pôrodnosť zvyšovala až do roku 1944, kedy sa reprodukčné správanie obyvateľstva zrejme vzhľadom na vojnové udalosti čiastočne zmenilo. Uvádzaná štatistika neobsahuje absolútny počet živo narodených, lež počet živo narodených na 1000 obyvateľov za jednotlivé roky: 1939 (23,3), 1940 (24,1), 1941 (24,1), 1942 (24,6), 1943 (24,6), 1944 (26,2) a 1945 (23,6).⁸¹

Na základe uvedených údajov možno konštatovať postupný nárast pôrodnosti v Slovenskom štáte v danom období. Podľa dostupných informácií však nie je celkom možné posúdiť, do akej miery sa na tom podieľali vyššie opísané pronatalitné opatrenia – pre determinovanie tohto vplyvu by zrejme boli najvhodnejšie dobové prieskumy o motivácii reprodukčného správania obyvateľstva, ktoré sa však zrejme nevykonávali. V literatúre sa uvádzajú aj názory, ktoré spochybňujú reálne zvýšenie pôrodnosti a zvýšenie štatistík natality vysvetľujú najmä nástupom silných ročníkov narodených po prvej svetovej vojne do reprodukčného veku. Podľa demografa J. Svetoňa: „Pôrodnosť, ako v iných krajinách, vzrástla za druhej svetovej vojny aj na Slovensku. Stalo sa tak zrejme v dôsledku zvýšeného vstupovania do manželského stavu, ale aj v dôsledku zväčšovania sa nástupu počtu 19–25ročných žien, narodených za veľkej pôrodnosti kompenzačnej povahy po prvej svetovej vojne v rokoch 1919–1923. A práve tento fakt – nahromadenie mladých žien obmedzené časove približne na roky 1938–1943 – je dôkazom toho, že za tzv. slovenského štátu nedošlo k nijakému zlepšeniu plodnosti, ale iba k prechodnému zvýšeniu pôrodnosti vplyvom zväčšenia rodivého kontingentu žien.“⁸² Presné rozriešenie týchto otázok by si zjavne vyžadovalo podrobnejší výskum.

Záver

V snahe reagovať na nepriaznivý demografický vývoj bolo v období faktického jestvovania Slovenského štátu (1939–1945) realizovaných niekoľko legislatívnych opatrení, ktoré sledovali primárne alebo aspoň sekundárne pronatalitný zámer. Hoci z hľadiska populačnej politiky boli svojím účelom spojené, inak patrili do rôznych právnych odvetví a využívali iné mechanizmy stimulačného pôsobenia. Rodinný prídavok bol konštruovaný ako sociálna dávka, ktorej výška bola podmienená počtom živých detí, a odvetvovo patrila ako nástroj do práva sociálneho zabezpečenia. Tzv. staromládenecká daň predstavovala regulačný prostriedok finančného práva, ktorý mal negatívnym spôsobom (vyšším zdanením) motivovať v prvom rade k zakladaniu rodín a rodičovstvu. Podobne aj rozšírenie trestnoprávnej ochrany plodu a plodnosti malo eliminovať umelé obmedzovanie reprodukčných možností slovenskej populácie. Dotýkalo sa primárne etických (na Slovensku vtedy výsostne náboženských) hodnôt vzťahu k životu. Z hľadiska úlohy štátu

v spoločnosti patrilo zavedenie rodinných prídavkov pre deti robotníkov a zvýšenie tzv. staromládeneckej dane k znakom tzv. pozitívneho a sociálneho štátu. Charakter opatrenia tzv. negatívneho štátu mali zase trestnoprávne úpravy v oblasti ochrany plodu a plodnosti. Vyhodnotenie reálnej efektívnosti uvedených pronatalitných legislatívnych zásahov neumožňuje krátke trvanie štátu a neúplnosť relevantných údajov. Ich poznanie je však dôležité pre zhodnotenie režimu, praktickej politiky a ideologických východísk Slovenského štátu (1939–1945).

Poznámky

- ¹ V skúmanom období bola oblasť dnešnej populačnej politiky považovaná za súčasť širšej sociálnej politiky. Pozri napr. klasifikáciu v diele: BRIŠKA, Rudolf: Národné hospodárstvo (Teória a politika) Kniha II. Národohospodárska teória. Bratislava: Družstevné vydavateľstvo a kníhkupectvo v Bratislave, 1943.
- ² Podľa klasického konceptu modernizácie ako dlhodobého procesu prechodu od prevažne agrárnej a tradicionalistickej spoločnosti s hierarchicko-stavovskou formou k industriálnej až postindustriálnej spoločnosti, ktorá je založená na ekonomickom raste a občianskom princípe, je táto transformácia charakterizovaná postupnou generalizáciou vzťahov, individualizáciou, funkčnou diferenciaciou spoločnosti a racionalizáciou praxe. Pre jej dynamiku v kontexte európskeho sveta boli kľúčové dve udalosti z konca 18. storočia: priemyselná revolúcia na britských ostrovoch a politická revolúcia vo Francúzsku a USA. RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor a kol.: Sociálny štát v Československu Právne-inštitucionálny vývoj v letech 1918–1992. Praha: Auditorium, 2012, s. 27. Tieto procesy viedli k sformovaniu moderného štátu a následne aj sociálneho štátu. Porov. HARVÁNEK, Jaromír a kol.: Teorie práva. Plzeň: Alex Čeněk, 2008, s. 138–139.
- ³ MOSNÝ, Peter a kol.: Právohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 33–61.
- ⁴ Prof. MUDr. Alojz Ján Chura (1899–1979) bol profesorom detského lekárstva a je považovaný za zakladateľa moderného detského lekárstva na Slovensku. Okrem lekárskej praxe pôsobil aj v akademickej sfére. Bol zastupujúcim rektorom Univerzity Komenského a tiež dekanom a prodekanom Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.
- ⁵ CHURA, Alojz Ján: Slovensko bez dorastu? Sociálne pediatické štúdium. 1. diel. Bratislava: Roľnícka osveta, 1936, s. 19.
- ⁶ SVETONĚ, Ján: Vývoj obyvateľstva na Slovensku. Bratislava: Epoque, 1970, s. 258.
- ⁷ Dr. Štefan Polakovič (1912–1999) bol katolícky kňaz a filozof kresťanskej orientácie, ktorý je považovaný za „dvorného ideológa“ režimu Slovenského štátu. Podieľal sa na založení Filozofického odboru Matice slovenskej v roku 1940 a na vydávaní prvého slovenského filozofického časopisu Filozofický zborník. Po roku 1945 emigroval a väčšinu života prežil v Argentíne.
- ⁸ POLAKOVIČ, Štefan: K základom Slovenského štátu. Filozofické eseje. Bratislava: Matica Slovenská, 1939, s. 162n.
- ⁹ POLAKOVIČ, Štefan: Slovenský národný socializmus – Ideové poznámky. Bratislava: Matica Slovenská, 1941, s. 90–91.
- ¹⁰ Propagulačný zámer bol akcentovaný aj pri iných legislatívnych úpravách z predmetného obdobia, najmä pri niektorých opatreniach bytovej starostlivosti a pri snahách o „navrátenie“ vydatých žien do domácností. Na tomto mieste sa im však podrobnejšie nevenujeme.
- ¹¹ Rerum Novarum. Encyklika papeže Leva XIII. o dēlnické otázce z 15. kvētna 1891. Praha: ZVON, 1996, s. 16–22.
- ¹² MULÍK, Peter: Vplyv katolíckej sociálnej náuky na politiku HSES. In LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (ed.): Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 261.
- ¹³ Vyhlásenie vlády Slovenskej krajiny z 21. februára 1939 prednesené na 2. schôdzi Snemu Slovenskej krajiny. Citované podľa: FABRICIUS, Miroslav – HRADSKÁ, Katarína (ed.): Jozef Tiso Prejavy a články zv. II. (1938–1944). Bratislava: AEP, 2007, dok. č. 48, s. 77.
- ¹⁴ Stojí za zmienku, že po prijatí ústavy sa vo viacerých podnikoch zaviedli určité obdoby rodinných prídavkov v kolektívnych zmluvách. Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Snem Slovenskej republiky (ďalej SSR), krabica (ďalej kr.) č. 53, inv. č. 478.
- ¹⁵ Zasadanie Snemu Slovenskej republiky, 18. schôdza, 30. 11. 1939 [online]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/018schuz/s018005.htm>. K tomu pozri aj: HALLON, Ľudovít – SCHVARC, Michal: Predstavy, realita a medzinárodný kontext sociálneho štátu v Slovenskej republike 1939–1945. In Historický časopis, 2014, roč. 62, č. 4, s. 665.
- ¹⁶ Rudolf Čavojský (1901–1983) bol odborársky funkcionár, redaktor, robotník a politik HSES. Angažoval sa v Slovenskom kresťansko-sociálnom odborovom združení, ktoré sa často dostávalo do sporov so stúpenkami

- národného socializmu na Slovensku a v roku 1941 zaniklo. R. Čavojský bol poslancom Snemu Slovenskej republiky až do faktického zániku štátu.
- 17 KATUNINEC, Milan: Kresťanské robotnícke a odborové hnutie na Slovensku. Trnava: Filozofická fakulta Trnavská univerzita v Trnave, 2006, s. 167. Pozri aj: MORA, Ján: Boj a práca slovenských kresťanských robotníkov. Bratislava: Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie, 1941, s. 100.
- 18 Robotnícka sociálna poisťovňa vznikla premenovaním z Ústrednej sociálnej poisťovne v Bratislave na základe nariadenia s mocou zákona č. 300/1940 Sl. z. o úprave sociálneho poistenia robotníkov a bola nositeľkou nemocenského a rentového poistenia robotníkov a baníkov, úrazového poistenia priemyselných a obchodných zamestnancov, poľnohospodárskych robotníkov a hospodárskej čel'ade.
- 19 SNA, f. SSR, kr. č. 53, inv. č. 465. Porovnaj: Slovenský robotník, 2. 10. 1940, s. 1–2. Slovenský robotník bol týždenník slovenských kresťanských odborov. Zodpovedným redaktorom bol R. Čavojský.
- 20 ČAVOJSKÝ, Rudolf: Spomienky kresťanského odborára. Bratislava: LÚČ, 1996, s. 53. V Slovákú sa písalo o „nepochopiteľných dôvodoch.“ Slovák, 30. 1. 1941, s. 4.
- 21 SNA, f. SSR, kr. č. 98, inv. č. 1198. Predmetný vládný návrh zákona bol však predložený Snemu až v júli 1941.
- 22 Pozri: PLEVA, Ján – TICHÝ, Miloš: Kresťanské odbory na Slovensku. Bratislava: Práca, 1967, s. 106–107.
- 23 SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí (ďalej MZV), kr. č. 202, spis č. 382/40.
- 24 SNA, f. Úrad predsedníctva vlády (ďalej ÚPV), kr. č. 94, spis č. 100/1940.
- 25 Na rozdiel od slovenského zákona o prídavkoch na deti robotníkov z roku 1941, v Taliansku sa rodinné prídavky vyplácali aj úradníkom a to dokonca vo vyšších sadzbách ako robotníkom. Na druhej strane sa na financovaní prídavkov rovným dielom podieľali zamestnanci a zamestnávateľia bez finančnej účasti štátu. Pozri: SNA, f. MZV, kr. č. 202, spis č. 382/40.
- 26 SNA, f. SSR, kr. č. 53, inv. č. 478.
- 27 Systém rodinných príspevkov bol v iných právnych poriadkoch financovaný viacerými spôsobmi: 1. kombináciou štátnych subvencií a príspevkov zamestnávateľov (Belgicko, Francúzsko a Maďarsko), 2. kombináciou príspevkov zamestnávateľov a zamestnancov (Taliansko, Španielsko a Čile), 3. len prostriedkami štátu (Nový Južný Wales a Nový Zéland). Hospodárstvo a právo, 1940, č. 1, s. 13.
- 28 SNA, f. ÚPV, kr. č. 164, 9552/41.
- 29 SNA, f. SSR, kr. č. 52, inv. č. 410.
- 30 SNA, f. SSR, kr. č. 27, 670/941.
- 31 Je vskutku zaujímavé, že sa nezaviedol aj rodinný prídavok na nepracujúcu manželku. Podľa dobovej interpretácie katolíckej sociálnej náuky totiž štát, ktorý zaviedol rodinné prídavky, „mal by súčasne zaviesť rozdiel medzi rodinami, ktorých matka je stále doma, a rodinami, ktorých matka pracuje mimo domu, a určiť pre prvý druh rodín výhodnejšiu sadzbu (rodinných prídavkov).“ Ako sa díva Cirkev na sociálnu otázku? (Sociálny zákonník – náčrt katolíckeho sociálneho učenia). Bratislava: „Slovák“, 1935, s. 74–75.
- 32 SNA, f. SSR, kr. č. 53, inv. č. 478.
- 33 SNA, f. SSR, kr. č. 27, 670/941.
- 34 Zákon bol schválený so spätnou účinnosťou od 1. septembra 1941 s výnimkou § 14 ods. 1 upravujúcim dátum vyrubenia príspevkov do Fondu, ktorý nadobudol účinnosť 1. októbra 1941. Počas existencie vtedajšieho štátu bol novelizovaný iba jedenkrát – nariadením s mocou zákona č. 141/1944 Sl. z. o zmene niektorých ustanovení zákona o prídavkoch na deti robotníkov a o drahotnej výpomoci na deti robotníkov
- 35 SNA, f. SSR, kr. č. 27, 670/941. V Slovenskom robotníckovi sa uvádzajú počty 260 000 až 290 000 detí, ktorým sa malo rozdeliť 100 až 110 miliónov korún ročne. Odhad vychádzal z počtu podaných žiadostí a keďže sa nemuselo všetkým vyhovieť, konečné čísla mohli byť iné. Slovenský robotník, 30. 10. 1941, s. 2.
- 36 Autor však neuvádza primárne zdroje. BUKOVINA, J. C.: Slovenský robotník v SR. In ŠPRINC, Mikuláš (ed.): Slovenská republika 1939–1949. Scranton (PA): Obrana Press, 1949, s. 152–153.
- 37 Slovenský robotník, 8. 1. 1942, s. 3.
- 38 „Zavedenie rodinných prídavkov za slovenského štátu je zaujímavé z tej stránky, že inštitúcia prídavkov na deti robotníkov a vytvorenie fondu pre rodinné prídavky stali sa akýmsi základom, na podklade ktorého sa v oslobodenej republike už v prvom roku oslobodenia vytvoril náš systém prídavkov na deti.“ BIANCHI, Leonard et al.: Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu II. 1918–1945. Bratislava: SAV, 1973, s. 565.
- 39 Dočasné Národné zhromaždenie republiky Česko-slovenskej 1945. Vládný návrh zákona o rodinných prídavkoch niektorých osôb poistených pre prípad nemoci (číslo tlače 28) [online]. Dostupné na internete: http://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0028_00.htm.
- 40 POLAKOVIČ, Štefan: K základom Slovenského štátu. Filozofické eseje. Bratislava: Matica Slovenská, 1939, s. 153.
- 41 Tamže, s. 168–169.
- 42 POLAKOVIČ, Štefan: Slovenský národný socializmus – Ideové poznámky. Bratislava: Matica Slovenská, 1941, s. 104.
- 43 ŠKORVANKOVÁ, Eva: Otázka regulácie pôrodnosti v období prvej Slovenskej republiky (1939–1945). In TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHOVÁ, Terézia (eds.): Populačné štúdie Slovenska 4. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z., 2014, s. 96–97.
- 44 Išlo primárne o zamestnecské platy a pôžitky. Pozri bližšie: § 11 zákona č. 76/1927 Sb. o priamych daniach.

- 45 SNA, f. Ministerstvo vnútra (ďalej MV), kr. č. 158, 1296/41.
- 46 Pozri aj: Zákon o priamych daniach podľa stavu 1. januára 1942. Bratislava: „Hospodárstvo a právo“, 1942, s. 49–51.
- 47 Snem Slovenskej republiky 1941. Vládny návrh zákona o zmene a doplnení niektorých ustanovení zákona o priamych daniach (číslo tlače 359) [online]. Dostupné na internete: http://psp.cz/eknih/1939ssr/tisky/t0359_02.htm.
- 48 Pozri zákon č. 161/1945 Sb. ktorým sa menia niektoré ustanovenia o dani dôchodkovej.
- 49 BABOR, Josef Florian: Eugenika a encyklika Casti connubii Pia XI. In Pamätnica III. kongresu slovenských katolíckych akademikov a seniorov v Bratislave 1931. Bratislava: Spolok kolégia Sv. Svorada, 1931, s. 125–127.
- 50 POLAKOVIČ, Štefan: K základom Slovenského štátu. Filozofické eseje. Bratislava: Matica Slovenská, 1939, s. 164.
- 51 Zasadanie Snemu Slovenskej republiky, 18. schôdza, 30. 11. 1939 [online]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/018schuz/s018005.htm>.
- 52 REPKOVÁ, Eva: Abort a infanticídium v novovekom uhorskom trestnom práve. In *Societas et Iurisprudentia*, 2014, roč. 2, č. 1, s. 163–166.
- 53 Trest káznice (ide o dobový termín) sa vykonával v krajskej trestnici a podliehal prísnejšiemu režimu oproti trestu žalára, ktorý sa vykonával v obvodnom žalári alebo vo väzniciach krajských súdov. Pozri §§ 28–34 a 36–38 na Slovensku platného trestného zákona.
- 54 MILOTA, Albert – NOŽIČKA, Josef: Trestné zákony zeme slovenskej a podkarpatkoruskej. Kroměříž: J. Gusek, 1931, s. 132.
- 55 KOHOUT, Josef: Umělé přerušení těhotenství z léčebných důvodů vzhledem k rozhodnutí nejvyššího soudu ze dne 30. prosince 1930. In *Praktický lékař*, 1932, roč. 12, č. 1, s. 13.
- 56 PELC, Hynek: Stanovisko lékařské a sociálně zdravotní k otázce umělého přerušení těhotenství a ochraně před početím. In *Praktický lékař*, 1930, roč. 10, č. 8, s. 288–289. Pozri tiež: TRAPL, J.: K reformě § 144. In *Praktický lékař*, 1933, roč. 13, č. 7, s. 195.
- 57 SNA, f. SSR, kr. č. 104, 14/941.
- 58 FALISOVÁ, Anna: Zdravotníctvo na Slovensku v medzivojnovom období. Bratislava: Veda, 1999, s. 171.
- 59 SNA, f. ÚPV, kr. č. 157, 57/41.
- 60 SNA, f. ÚPV, kr. č. 243, 13408/39. „Kontracepčný“ je dobový termín, neskôr sa ujalo a presadilo obsahovo zhodné slovo „antikoncepčný“.
- 61 SNA, f. SSR, kr. č. 75, 31/1940.
- 62 SNA, f. MV, kr. č. 154, 400/41.
- 63 Slovák, 30. 3. 1941, s. 3.
- 64 SNA, f. SSR, kr. č. 104, 14/941.
- 65 SNA, f. ÚPV, kr. č. 157, 57/41.
- 66 SNA, f. MV, kr. č. 154, 400/41.
- 67 Ministerstvo pravosúdia však skonštatovalo, listom ministra G. Fritza, že podľa už existujúceho zákonného stavu (trestný zákonník) „je trestné každé usmrtenie alebo vyhnanie plodu, a to bez zreteľa na to, v ktorom štádiu tehotnosti bolo učinené.“ Tamže.
- 68 SNA, f. SSR, kr. č. 104, 14/941. Rovnako sa spomínali aj dôvody podľa kanonického práva. „Zdôrazňuje sa ďalej, že citované ustanovenie bolo aj z hľadiska kanonického práva neprijateľné. Plod je ľudským životom a neslobodno ho preto podľa zásad kresťanskej morálky a etiky usmrtiť ani v záujme vyššieho dobra: v záujme zachránny života matky. Doterajší stav podľa trestného zákona je v danom smere prijateľnejší, lebo vyhnanie plodu sa zásadne tresce ako zločin.“
- 69 SNA, f. ÚPV, kr. č. 157, 57/41.
- 70 SNA, f. SSR, kr. č. 104, 14/941.
- 71 Podľa ďalšej časti návrhu, ktorá mala pôsobiť preventívne, mali byť lekári a pôrodné asistentky, ktorí/é pri akejkoľvek príležitosti zistili dôvody podozrenia z vyhnaní plodu a tieto neodkladne neoznámili bezpečnostnému úradu alebo orgánu, hoci to mohli vykonať bez neodvratného nebezpečia pre seba alebo blízke osoby, potrestaní/é pre prečin väzením od 3 mesiacov do 2 rokov. Pri opakovanom spáchaní tohto trestného činu sa mali tresty zvýšiť. Tvorcovia návrhu sa týmto snažili „zastrešiť“ lekárov od vykonávania nedovolených zákrokov a tiež dosiahnuť, aby čo najmenej protizákonných potratov uniklo trestnému stíhaniu. Výbory však túto časť z návrhu vypustili, keďže by to podľa sociálneho a zdravotného výboru odporovalo zásadám o zachovaní lekárskeho tajomstva, lekárskej prísaha a teda by mohla podvrátiť dôveru k lekárskejmu stavu. Rovnakú argumentáciu uviedol vo svojom posudku zo dňa 25. marca 1941 aj Slovenský najvyšší súd. Ústavnoprávny výbor zase uviedol, že „takéto opatrenie môže vydať príslušný rezort internou úpravou.“ SNA, f. SSR, kr. č. 104, 14/941.
- 72 SNA, f. MV, kr. č. 154, 400/41.
- 73 Obdobne sa malo toto ustanovenie aplikovať aj pri trestných činoch podľa §§ 285 a 286 trestného zákonníka a podľa §§ 423 až 427 vojenského trestného zákona.
- 74 SNA, f. SSR, kr. č. 104, 14/941.
- 75 SNA, f. SSR, kr. č. 104, 14/941.

- ⁷⁶ RÁKOSNÍK, Jakub: Sovětizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 366. Porov. NIKŠOVÁ, Gabriela: Nedovolené prerušenie tehotenstva v československom trestnom práve. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1971, s. 82–85.
- ⁷⁷ FIALOVÁ, Ludmila: Vývoj sňatečnosti v Československu v letech 1918–1988. In Historická demografie, 1992, roč. 16, č. 16, s. 122.
- ⁷⁸ *Štatistické zprávy*, 1943, č. 3, s. 26.
- ⁷⁹ Iný údaj narodených za rok 1939 uvádza A. Mores: 60 878. List A. Moresa v rubrike „Pre prax“. Slovenský lekár, 1940, roč. 2, č. 17, s. 406.
- ⁸⁰ Údaje pre roky 1944 a 1945 sú označené ako predbežné. *Štatistická príručka Slovenska*. Bratislava: Štátny plánovací a štatistický úrad, 1947, s. 40.
- ⁸¹ SVETONĚ, Ján: Vývoj obyvateľstva na Slovensku. Bratislava: EPOCHA, 1970, s. 258.
- ⁸² SVETONĚ, Ján: Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmu. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1958, s. 352–353.

Legal Aspects of Population Policy of Slovak State (1939–1945)

Michal Malatinský

Summary

Since the twenties of the 20th century there was a gradual drop in childbirth in Slovakia. This, together with the ideological fundamentals of the Hlinka's Slovak People's Party and the influence of the catholic social doctrine, resulted in considerable legislative activity in the area of population politics during the existence of the Slovak state (1939–1945). Consequently, several pro-population measures were established or extended.

After two years of legislative process, child benefits for children of workers were adopted in 1941. This also inspired extended post-war legal regulation, which was enacted for the whole Czechoslovak republic. In the effort to negatively motivate citizens to establish families and to have at least two children, the already existing tax on single people was raised. Also due to the influence of the catholic teachings in 1941 a special law was enacted, which tightened penalties for abortions and also criminalised other actions aimed at restricting fertility, e. g. the distribution of drugs with solely contraceptive effect.

The statistical data shows that the birth-rate in Slovakia rose during the examined period. However, it is questionable, to which extent it was caused by the above-mentioned legislative measures and to which extent it was caused by other factors.